

СТРУКТУРНІ РОЗХОДЖЕННЯ МІЖ МОВАМИ ТА ПЕРЕКЛАД (абсолютні конструкції у сучасній французькій мові та їх перекладацькі відповідники)

Марінашвілі М. Д.

Переклад є особливим видом мовного спілкування, при якому відбувається співвіднесене функціонування двох мовних систем. Завдання мовознавства полягає у вивченні відношень, що виникають між мовами та їх елементами у процесі такого функціонування, його лінгвістичних передумов, специфіки й умов тощо [6, 6].

Як відомо, мови відрізняються не тим, що вони здатні виражати певні значення (у принципі кожна мова може передати будь-яку думку), а тим, які засоби існують у кожній конкретній мові для вираження певного значення [2, 82; 15, 84—85]. Сама можливість міжмовного спілкування ґрунтується, поміж іншого, на універсальності категорій людського мислення та наявності семантичних універсалій.

Однією з універсальних функціонально-семантичних категорій є категорія якісної характеристики процесу. Засоби вираження цієї категорії у французькій, українській та російській мовах є вельми різноманітними щодо їхньої структури та здатності виражати різні семантико-стилістичні нюанси змісту даної категорії.

Структурно засоби вираження якісної характеристики процесу виявляють досить великий ступінь збігу в трьох мовах, що порівнюються. Однак, поміж цих засобів у французькій мові існують такі, що відсутні у системі української та російської мов, зокрема, іменник в абсолютній конструкції. Останній досить часто вживається у сучасній французькій мові для вираження обставинного означення, що, поряд із так званою обставиною способу дії, є синтаксичною категорією, в якій виявляється якісна характеристика процесу. Деякі лінгвісти, з огляду на те, що подібні сполучення з іменником уводяться в речення без зв'язуючого елемента — прийменника, називають їх безприйменниковими зворотами [3, 89].

У романтиці звичайно підкреслюється особливе місце абсолютної конструкції з іменником у системі засобів характеристики процесу, оскільки вона служить одночасно для характеристики і суб'єкта, і дієслова-предиката. У таких конструкціях співвіднесеність іменника з суб'єктом виражається не граматично, а лексично. Оскільки такі конструкції, як правило, є відокремленими, у лінгвістичній літературі іноді вказують на їх схожість з відокремленим означенням та прикладкою [5, 168].

У граматичному смислі досліджені конструкції являють собою напівпредикативний комплекс. У цьому зв'язку наведемо погляд Ш. Баллі, згідно з яким такі абсолютні прислівникові звороти, як *sac au dos, l'épée à la main, drapeau en tête, la tête haute* у початковій формі були незалежними реченнями, найчастіше командами: "Вище голову! Тримайте голову високо!" Далі, поєднавшись із іншими реченнями засобом сурядності (наприклад, "Марш! Вище голову!", тобто "Крокуйте і тримайте голову високо!"), вони склали лише одне речення на зразок зв'язаних речень, що мали аналогічний зміст [1, 111—112].

Абсолютні конструкції перетворюються в окреме речення: *Il courqit dans l'escalier, les yeux pleins de larmes* → *Il courait, ses yeux étaient pleins de larmes*. Подібному перетворенню можуть підлягати відокремлені означення: *Il marche, furieux* → *Il marche, il est furieux*, а також прислівники на *-ment*, які містять сему антропонімічності: *Il marche joyeusement* → *Il marche, il est joyeux*. У наведених прикладах можна побачити подібність глибинних структур даних синтаксичних конструкцій у виявленій співвіднесеності з суб'єктом. Абсолютні конструкції з іменником можна також порівняти з деякими прийменниково-іменними сполученнями (особливо з прийменником *avec*) у функції якісних характеристик процесу: *Il parle avec exaltation* → *Il parle, is est exalé (à ce moment)*. За своїм значенням супутньої характеристики процесу досліджені конструкції близькі до герундія та герундіальних зворотів: *Il parle en se frottant les mains* → *Il parle, il se frotte les mains*. Крім того, смислова подібність прислівників, відокремлених означень і дієприкметників, герундія та герундіальних зворотів, прийменникових та абсолютних конструкцій з іменником підкреслюється вживанням їх у ролі однорідних членів речення [3, 98; 4, 144]. Так, у реченні: *Il marchait vers moi, la tête un peu en arrière, rapidement* [16, 19] паралельне вживання іменника в абсолютній конструкції та прислівника свідчить про їхню семантичну та граматичну схожість.

Щодо структури досліджені конструкції не відзначаються великою різноманітністю. Іменник означається: прикметником, іменником із прийменником або дієприкметником (минулого або теперішнього часу).

Найбільш частотним у дослідженому мовному матеріалі є абсолютні конструкції, які будуються за моделлю *S + Participe passé (Participe présent)* типу *les yeux plissés, l'air gêné*. Певна частина таких конструкцій наближається до усталених і, як правило, не має поширення: *la gorge serrée, les yeux baissés* і т. ін. Проте, як свідчить фактичний матеріал, багато з цих конструкцій можуть мати розгорнуту структуру. Причому поширюється як іменник: *Elle se mit à rire nerveusement, ses yeux d'un noir intense fixés Simon* [14, 527], так і дієприкметник: *Camarades, dit Lia Rudi, d'une voix sourde, étouffée, monotone, la tête penchée en avant d'un air buté* [14, 351].

Абсолютні конструкції з іменником, що мають структуру $S_1 + \text{prép.} + S_2$ (де S_1 — іменник, що означається), в яких є відсутнім слово з процесуальною семан-

тикою (яке допускається за смыслом), включають прийменники: à, sur, sous, dans, devant, derrière, contre. Як правило, відповідно до просторової семантики прийменників вони вживаються для опису пози, положення суб'єкта: *la main devant la bouche, le dos contre la fenêtre*; зовнішнього прояву психічного стану: *le sang aux joues, les larmes aux yeux*; положення частини тіла відносно якого-небудь предмета (речі): *le pied sur la première marche*; положення однієї частини тіла відносно іншої: *les deux coudes sur les genoux*; положення якого-небудь предмета відносно частини тіла: *les livres sous bras*. На відміну від інших структурних типів подібні абсолютні конструкції рідко бувають поширеними.

Настільки ж рідко мають розгорнуту форму й конструкції, які будуються за моделлю: S + Adj, або S + Adj, verbal: *Ida Laurent se tenait droite, assise à côté d'elle, dans une attitude gracieuse, mains composées, les deux mains reposant l'une sur l'autre sur sa cuisse, le visage immobile comme une idole* [14, 189—190].

Характеристика, яка виражається абсолютними конструкціями, має різні значення у залежності від семантики іменника та прикметника з предикативним значенням, дієприкметника або іменника, що його супроводжують. У французькій мові такі конструкції використовуються для вираження:

— пози суб'єкта: *Il dormait à demi assis, dans une position inconfortable, la tête rejetée, le cou tendu comme pour être égorgé* [13, 252];

— вигляду і фізичного стану суб'єкта: *A ce moment, Pierrot entra pieds nus, en pijama, les cheveux dressés* [13, 254];

— емоційного стану суб'єкта: *Il se lieva l'air excédé* [13, 387];

— манери руху суб'єкта: *Danièle marchait d'un pas rapide, le corps penché en avant, les yeux au sol* [14, 136].

Аналіз перекладів досліджених конструкцій українською та російською мовами показав, що їхніми відповідниками при перекладі в обох мовах (які у цьому смислі достатньо подібні) є:

— дієприслівниковий зворот з дієприслівником минулого (рідше — теперішнього) часу: *J'essayai de fracturer la serrure, les dents serrées...* [16, 86] — Тоді, зціпивши зуби, я спробувала зламати замок... [12, 303] — Тогда, стиснув зубы, я попыталась сломать замок... [11, 56]; *Nous en parlions avec précaution, les yeux détournés* [16, 126] — Говорили обережно, відвертаючи погляди [12, 331] — Говорили с осторожностью, отводя глаза [11, 81];

— прийменниково-іменна конструкція з прийменником “з” в українській мові та “с” — у російській: *Il vint à ma rencontre, l'air grave, et il me prit les mains* [16, 26] — Він рушив мені назустріч з поважним виглядом, узяв мене за руки [12, 258] — Он пошел мне навстречу с очень серьезным видом и взял меня за руки [11, 16];

— безприйменникова іменна аналітична конструкція: *Un jour j'aimerais quelqu'un passionnément et je chercherais un chemin vers lui, ainsi, avec précaution, avec douceur, la main tremblante* [16, 69] — Але одного дня я палко покохаю когось і так само обережно, ніжно, тремтячою рукою шукатиму дорогу до його серця [12, 290] — Но в один прекрасный день я полюблю кого-нибудь всей душой и вот так же осторожно, ласково, трепетной рукой нащупаю путь к его сердцу [11, 45];

— окреме речення: *Son visage s'était brusquement défait, la bouche tremblante* [16, 18] — Обличчя Анни несподівано змінилося, губи тремтіли [12, 252] — Анна внезапно изменилась в лице, губы у неё дрожали [11, 11].

Крім того, іменник в абсолютній конструкції може змінюватися у перекладі дієсловом: *Ils souriaient tous deux, l'air heureux* [16, 45] — Обоє сміялися, виглядали щасливими [12, 272].

Найменш частотними відповідниками є:

— прислівник (рос. — дієприслівник): *Anne s'était retournée vers lui, l'air lassé* [16, 41] — Анна знов утомлено повернулася до нього [12, 269]; *Robert, écarlate, la tête tournée vers la portiere, faisait semblant de ne pas voir que Rose cherchait son regard* [13, 314] — Робер, весь красний, смотрел в сторону, притворяясь, что не замечает, как Роза старается поймать его взгляд [10, 368];

— відокремлене означення: *A ce moment, Pierrot entra pieds nus, en pijama, les cheveux dressés* [13, 254] — В цю мить увійшов П'єр, босий, у піжамі, скуйовджений [9, 178].

Спостереження над засобами перекладу абсолютних конструкцій (при всій різноманітності) дозволяють виявити певні закономірності перекладацьких трансформацій. Абсолютним конструкціям, у яких іменник супроводжується дієслівною формою (дієприкметником минулого або теперішнього часу), а також іншим іменником з прийменником, у перекладі на українську та російську мови в більшості випадків відповідають дієприслівниковий зворот, двоскладне речення або дієслово. При цьому французький дієприкметник замінюється у перекладі дієприслівником або дієсловом, а у конструкціях з двома іменниками дієслово, що є імпліцитно вираженим в оригіналі, експлікується у вигляді дієслова або дієприслівника. Конструкції типу *S + Adj. verbal* у перекладі також розгортаються у окреме речення або у дієприслівниковий зворот. Конструкціям, у яких іменник супроводжується прикметником, у перекладі найчастіше відповідають іменники в орудному відмінку з означенням або прийменниково-іменна конструкція (з прийменником “з” в українській мові та “с” у російській). Ці конструкції можуть виступати у ролі відповідників при перекладі для всіх наведених вище типів конструкцій. Це також є закономірним, якщо зважати, як було виявлено вище, на аналогічність глибинних структур речень, що містять іменник в абсолютній конструкції та прийменниково-іменну конструкцію, які виконують однакову синтаксичну функцію.

Отже, внутрішньомовний структурно-семантичний та граматичний аналіз абсолютних конструкцій, а також спостереження над їх перекладацькими відповідниками дозволяють зробити такий висновок: не применшуючи ролі конкретного лексичного та лексико-фразеологічного контексту, в якому вживаються французькі абсолютні конструкції, відзначимо, що для адекватного перекладацького рішення слід виходити, перш за все, з граматичної природи даних конструкцій, з глибинних зв'язків як усередині конструкції, так і між нею та іншими членами речення.

Резюме

У статті досліджуються структурно-семантичні особливості абсолютних конструкцій з іменником у сучасній французькій мові, що виражають синтаксичну категорію обставинного означення. Виходячи з їхньої граматичної природи та особливостей семантики виявлено перекладацькі трансформації, що мають місце

при передачі цих одиниць українською та російською мовами, у системі яких подібні конструкції відсутні.

Список цитованої літератури

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М., 1995. — 416 с.
2. Бархударов Л. С. Двенадцать наваний и двенадцать вещей // Русский язык за рубежом. — 1969. — № 4. — С. 79—82.
3. Волобринская Т. С. Употребление беспредложных оборотов типа “la tête baissée” в современном французском языке // Уч. зап. Ростовск.-н/Дону гос. пед. ин-та. — 1957. — Вып. 1. — С. 89—104.
4. Гак В. Г., Розенблит Е. Б. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. — М., 1965. — 378 с.
5. Илия Л. И. Очерки по грамматике современного французского языка. — М., 1970. — 176 с.
6. Комиссаров В. Н. Лингвистика и перевод. — М., 1980, — 166 с.
7. Мерль Р. За склом / Пер. Г. Філіпчука. — К., 1978. — 327 с.
8. Мерль Р. За стеклом / Пер. Л. Зониной. — М., 1972. — 367 с.
9. Моріак Ф. Гадючник. Дорога в нікуди / Пер. Д. Паламарчука. — К., 1980. — 318 с.
10. Моріак Ф. Гадючник. Дорога в нікуда / Пер. Н. И. Немчиновой. — М., 1989. — 560 с.
11. Саган Ф. Ф. Здравствуй, грусть. Смутная улыбка. “Любите ли вы Брамса”. Немного солнца в холодной воде. — К., — 1991. — 359 с.
12. Саган Ф. Ф. Здравстуй, печаль! / Пер. Я. Кравця // Саган Ф. Чи любите ви Брамса, — К., 1983. — С. 243—332.
13. Mauriac F. Thérèse Desqueyroux. Les noeud de vipères de la mer. — М., 1966. — 412 p.
14. Merle R. Derrière la vitre. — Paris, 1970. — 540 p.
15. Mounin G. Linguistique et traduction. — Bruxelles, 1967. — 278 p.
16. Sagan F. Bonjour trisesse. — Paris, 1954. — 127 p.